

Részletes beszámoló

az „Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás – a kettős identitás összehasonlító vizsgálata a magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében: szinkron és diakron dimenzióban” c. kutatásról

T 037400

Kutatási célok, hipotézisek, feladatok

2005. évben lezárult a kutatás, amely célul tűzte ki, hogy megvizsgálja öt Magyarországon élő kisebbség (német, szlovák, szlovén, horvát, szerb) asszimilációjának diakron és szinkron folyamatát, ezzel összefüggésben nyelvhasználati szokásainak alakulását, bilingvizmusát, kultúráját, és az átalakulási folyamatok hatását identitásukra, a kettős identitás feltérképezését, illetve, ha jelen vannak, a disszimilációs folyamatokat és a túlélési stratégiákat.

Az összehasonlító kutatás során olyan települések vizsgálatára került sor, ahol a kisebbségi nyelvet még anyanyelvként is használják, ugyanakkor a közösségek zártságának felbomlása miatt az asszimilációs folyamatok is jelentősen befolyásolják az identitás alakulását. Eredetileg minden kisebbség vizsgálatára az adott kisebbséghez tartozó és az anyanyelvet beszélő kutatót kértünk fel. A már említett okok miatt ez a szerbeknél végül is csak részben valósult meg. A személyi változás, valamint a pénzügyi keretek csökkenése miatt a szerbek esetében csak egy településen tudtuk a kutatást elvégezni. Eredetileg a szlovák esetben Pilisszántó is a települések között szerepelt; Budapest pedig azért került a kiválasztott települések közé, mert igen sokat költöztek az említett két faluból a fővárosba, ahol igen jelentős számú szlovák kisebbség él. Ez esetben azt is kutattuk, hogy milyen az identitáskonstrukció, ill. az identitásörzés különbsége városon és falun. Pilisszántót mint helyszínt szintén a kutatási összeg csökkenése miatt hagytuk ki. A németek lakta települések esetében a centrum közeli és a periférikus helyzet identitásalakító vizsgálatát is lefolytattuk. Ugyancsak az anyagi megfontolások miatt hagytuk el Szendehegyt.

Hipotézisünk szerint a kettős identitás minden vizsgálandó kisebbségnél jelen van. A nyelvhasználat és az asszimiláció hatásait vizsgálva ezért fel szeretnénk tární a kettős identitás struktúráját, alakulását. Hipotézisünk szerint továbbá a vizsgált öt kisebbség esetében nem egyformán zajlanak le az identitásalakulás és az asszimiláció-disszimiláció folyamatai, más hatásokra érzékenyek és sajátos egyéni módon élik meg magyarországi életüket. Másként érzékelik a magyar nemzetet, és másként vázolják fel hazaképüket, ebből következően identitásuk struktúrája sem azonos.

Célunk az volt, hogy a kiválasztott településeken a magukat kisebbségiként és kisebbségi anyanyelvként definiáló lakosság nyelvhasználati és kulturális szokásainak tükrében feltárjuk a kettős identitás etnikai és nemzeti elemeinek szerveződésének és reprezentációs módjait. Kiindulási pontunk, hogy az etnikai csoportok identitásának mélyrétegét, „alapstruktúráját” az etnikai identitás alkotja, de minden olyan etnikai kisebbség, amely hosszabb időt tölt el egy többségi dominanciájú országban, óhatatlanul kettős identitással, kettős kultúrával rendelkezik, valamint kétnyelvű. Kutatási hipotézisünk szerint a kettős identitás olyan identitáskonstrukció, amelyben egy többségi dominanciájú országban élő kisebbség saját etnikai identitásának történetileg változó, generációs eltéréseket és érvényességeket felmutató megőrzése és reprezentációja mellett magáévá teszi, internalizálja és érzelmileg átéli a többségi etnikum nemzeti identitásának azon elemeit, amelyek saját etnikai identitásának elemkészletéből hiányoznak, vagy csak részben találhatók meg benne. A kettős identitáskonstrukció egyidejű magától értetődőségeket tartalmaz; elemkészlete az etnikai és a nemzeti identitás egymást kiegészíteni és pótolni képes elemeiből áll, s változó erősséggel, de egyszerre köti az etnikai alanyt mindkét irányba.

A kutatás menetében kiderült, hogy az egységes elméleti keret tartható ugyan, de az előre kitűzött célok mellett a terep egyéb fontos vizsgálandó kérdéseket is felvetett, amelyek mellett nem lehetett elmenni. Ugyanakkor, a kisebbségek eltérő történelmi tapasztalatai, létszamaránya, és ebből következően (is) interetnikus kapcsolatai, történelmi és geográfiai viszonyai által meghatározott mobilitási és modernizálódási lehetőségei más hangsúlyokat határozott meg.

A települések bemutatása

A kutatást a következő településeken folytattuk: Fertőhomok, Narda, Szentpéterfa (horvátok), Véménd, Csolnok (németek), Pomáz (szerbek), Felsőszölnök, Szentgotthárd-Rábatótfalu és Szombathely (szlovének), Budapest, Piliscsév (szlovákok).

A kistelepülések esetében ma már egyetlen esetben sem mondható el, hogy csak az adott kisebbség az egyetlen ott élő nemzetiség. Az ősi települési homogenitás a második világháború után különböző okokból ugyan, de mindenütt megszakadt. A heterogenizálódás indítóoka azonban mindenütt a modernizáció iránti igény kiváltotta települési és mobilitási zártság megszűnése volt. A németek esetében hozzájárult ehhez a kitelepítés, A nagytelepülések (Budapest, Pomáz) esetében a nemzetiségi homogenitást soha nem volt jelen – ez a tény az asszimiláció gyorsabb megjelenésében, majd a rendszerváltás után az etnikai identitás nyilvánításának szabadsága következtében egy erőteljesebb és határozottabb identitásreakcióban érhető tetten.

Fertőhomok Győr-Moson-Sopron megyében lévő település a Fertő-tó partján. A legutóbbi népszámlálás alapján a 483 lelkes népességből 136-an vallották magukat horvát nemzetiséghez tartozónak; ugyanakkor csupán 3-an nyilatkoztak arról, hogy horvát anyanyelvűek. Emellett 46 fő jelezte, hogy a horvát nyelvet családi, baráti körben beszéli, s 215-en állították, hogy a horvát kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődnek. Figyelemre méltók a nagy eltérések: ez egyrészt egy jelentősebb mértékű asszimilációra utal. Narda a Bucus-Schachendorf magyar-osztrák határátkelőhely szomszédjában fekvő kistelepülés. A legutóbbi népszámláláskor a vasi horvátok közül a település összlakosságához képest e településen nyilvánították a magukat a legtöbben horvátnak. Az 509 fős népességből 341-en horvát nemzetiségűnek, 314-en horvát anyanyelvűnek vallották magukat. A horvát kulturális értékekhez és hagyományokhoz 372 fő kötődik, míg a horvát nyelvet családi és baráti körben 293-an beszélik. A település lakosságának jelentős része él - nyelvileg, kulturálisan - vegyes házasságban. A nemzetiséghez tartozás tudata mégis erősen él. A Magyarországhoz való ragaszkodást a trianoni határhúzás után tanúsított viselkedésükkel nyilvánították ki a kis- és a nagynardaiak: ennek eredményeként a határkiigazítás során a két Nardát is visszacsatolták Magyarországhoz. A nardaiak ebben rokonok a hasonlóan reagáló szentpéterfiakkal, s ezzel mindkét település lakói a magyar haza szeretetének szép példáját mutatták. Szentpéterfa 1076 lélekszámú össznépeességéből a legutóbbi népszámláláskor 702-en horvát nemzetiségűnek, 630-an horvát anyanyelvűnek vallották magukat. Ugyanakkor a horvát kulturális értékekhez, a hagyományokhoz 748-an kötődnek, míg a nyelvet családi és baráti körben is beszélők száma 685. A település a trianoni határhúzás utáni viselkedésével a két világháború között elnyerte a "Communitas Fidelissima" kitüntető címet. Ugyanakkor kiemelkedően nagy számban távoztak nyugatra a szentpéterfaiak 1956-ban: mintegy 350 ember, főképpen fiatal hagyta el az országot, de határ közelségét és a helyismeretet kihasználva ezt megelőzően is többen távoztak külföldre a jobb megélhetés reményében

Csolnok Komárom-Esztergom megyében található német bányászfalu, ahonnan a bányaművelés mint szakipar miatt nem telepítették ki a németeket. Lakosainak száma 3406. A falu egyharmada vallotta magát németnek. Csolnokon az etnikai identitás szocializációját ugyancsak az iskola végzi, mivel már a szülők generációja sem németnek szocializálódott. Jelen pillanatban egy reetnicizálódási folyamatnak lehetünk szemtanúi.

Véménd Baranya megyében fekvő mezőgazdaságból élő település. A kitelepítés jelentősen lecsökkentette a német lakosság számát. Interetnikus kapcsolatait a betelepített magyarok vagyponhoz juttatása jelentős mértékben meghatározta. Lakosainak száma 1702, ebből 376 fő vallotta magát német nemzetiségűnek. A statisztikai adat nem fedi le a valóságot; a településen kb. 50 százalékban élnek németek. A Baranya megye délkeleti felére jellemző a munkalehetőség hiánya, ezért jelentős az elvándorlás és az etnikai identitás háttérbe szorulása, amelynek az iskolai etnikai identitásnevelés igyekszik gátat vetni.

Csolnok és Véménd történetileg multietnikus, de a döntő többség mindkét esetben a német népesség volt, és Csolnokon még ma is az; mellettük kisebb számban szlovákok és magyarok élnek, igen sokan vegyes házasságban. Véménden németek, magyarok és cigányok élnek, az összeházasodás itt is gyakori. Magyarokat Csolnokon a bányanyitás óta, Véménden 1880 óta tartanak nyilván. Szlovákok Csolnokra már a telepítés korában kerültek, de a bányanyitás után folyamatos volt a beáramlás a környékbeli szlovák településekről. Véménden meg kell említeni, hogy a szerbek a németek előtt jelentek meg, de az 1920-as évek végére az optálások miatt mára csak az emléküik maradt.

Az etnikai bevallások a 2002-es népszámláláskor a következő képet mutatták:

	2001	Ebből
--	------	-------

	Összlakosság	Nemzetiséghez tartozók	Kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők	Anyanyelvűek	Nyelvet családi, baráti körben használók
Csolnok	3 406	1 041	1 290	671	858
Véménd	1 702	376	470	363	397

A falubeli fiatalok magas iskolai végzettsége és a munkalehetőségek hiánya miatt mind a két falura jellemző az elvándorlás, a községek előregedőben vannak. Az otthon maradók között vegyes házasságok szaporodása miatt az általános iskolások generációjában már csak nagyon ritkán fordul elő a sváb dialektus ismerete, általános a magyar nyelvhasználat. Az etnikai identitás őrzése ezért kiemelkedő szerepet kap, de ezt már csak kulturális téren képesek biztosítani.

Pomáz történetileg szintén multietnikus település; magyarok, németek, szerbek, illetve a második világháború után betelepített felvidéki magyarok, majd a hetvenes években az agglomerációba kiköltözők keverékéből áll össze. A nemzetiségi együttélés békés, az interetnikus kapcsolatok kiegyenlítették és súrlódásmentesek. Ebben a társadalmi környezetben azt is érdemes volt megvizsgálni, hogy ez az együttélés hogyan, mi módon lehetséges. Azt a kérdést tettük fel, hogy az együttélés érdekében fel kell-e áldozni valamit a saját nemzeti identitásból, ha igen, mit, milyen mértékig, vagy esetleg mindenki élhet egyszerre kisebbségi csoportjában és a többség csoportjában is? Ezekre a kérdésekre itt nagyon jó válaszokat kapunk, hisz létezik egy erős identitással rendelkező kisebbségi csoport, léteznek más kisebbségi csoportok is és ők együtt élnek a többséggel. Egy ennyire összetett, komplex városi közösséget ritkán találunk, amely ráadásul földrajzilag nagyon közel esik az ország fővárosához, és nem tud kitérni annak erőteljes, több területre kiterjedő mobilizációs hatása elől. Gondoljunk csak a munkalehetőségekre, a tanulási/továbbtanulási lehetőségekre, az interperszonális kapcsolatok tárházára vagy a kikapcsolódási/szórakozási lehetőségekre.

A szlovákok között a kutatás két településen zajlott: Budapesten, ahol a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint csaknem ötezer szlovák él, és Piliscséven ahol a 2001. évi adatok tanúsága szerint a lakosságnak csaknem a fele vallotta nemzetiségének a szlovákokot.

Felsőszölnöknön a szlovének őslakosok. A népszámlálási adatok szerint 1980-ban a lakosság száma 922 (825 szlovén), 1990-ben 756 (665 szlovén) és 2001-ben 682 (451 szlovén) volt. Az etnikai bevallások tehát csökkenő tendenciát mutatnak. Egy 2002. évi felmérés szerint 218 családból 13 volt magyar, 15 szlovén-magyar, 90 családban pedig a házastársak mindketten szlovén származásúak voltak.

Az 1983-ban Szentgotthárdhoz csatolt Rábatótfalu őslakosai is szlovének. A lakosságnak nagy része helyi, többen költöztek ide a 14 km-re fekvő Felsőszölnökről és Apátistvánfalváról, hogy közelebb legyenek szentgotthárdi munkahelyükhöz. A lakosság száma 1980-ban 680 (398 szlovén) volt, a következő két népszámlálás nem közöl adatot, mivel összevonták Szentgotthárdal. Felmérésünk szerint 244 családból csak 66 magyar.

A csökkenést az előregedés, az alacsony természetes szaporodás, valamint az elköltözés okozta mindkét településen. A lakosság számának csökkenése összefüggésbe hozható a környék központja, Szentgotthárd lassú ütemű iparosításával is. A második világháború után, főként a fiatalok, Magyarország iparilag fejlettebb vidékeire költöztek. Az 1970-80-as években a vasfüggöny közelsége, az elzártság és a megélhetés nehézségei miatt is felerősödött a migráció.

Az elmúlt tíz év alatt tíz százalékkal kisebb volt a migráció az előző tíz évhez képest. Ennek okát abban kereshetjük, hogy az ország távolabbi vidékein sincs munkalehetőség. A munkanélkülivé vált felsőszölnökiek és rábatótfaluiak otthon természetük meg a megélhetéshez szükséges élelmiszereket. Jövedelemhez alkalmi munkával tudnak csak jutni. Kényszerűségből maradnak szülőfalujukban.

Szombathely 60 kilométerre fekszik a szlovén Rába-vidéktől (Porabje). Ide az 1960-as évektől költöztek szlovének a Szentgotthárd környéki szlovén falvakból. Elsősorban elhelyezkedési, megélhetési okokból. Néhányan házasságkötés révén kerültek ide. A szombathelyi Szlovén Kisebbségi Önkormányzat (1998) és Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület (1999) megalakulása előtt nem volt kapcsolatuk egymással. Azóta rendszeresen találkoznak és gyakorolják anyanyelvüket. 2001-ben 75-en vallották magukat a szlovén nemzetiséghez tartozónak. A szlovén egyesületnek 2004-ben 56 tagja volt. Ebből 6 család és 25 egyedülálló szlovén nemzetiségű, 6 család vegyes nemzetiségű (szlovén-magyar), 6 fő magyar nemzetiségű szimpatizáns.

Kutatási eredményeink

Horvátok:

A magyarországi horvátok asszimilációjának vizsgálatakor a történeti folyamatokra, s így elsősorban az eddigi szakirodalomra és a levéltári források feltárására esett a hangsúly. A téma kutatója ennek megfelelően két időintervallumot, valamint két sajátos szempontot tárgyalt. Az egyik megközelítés az elmúlt több mint 4 évszázad asszimilációjának példáira, a másik pedig az elmúlt több mint fél évszázad asszimilációt gerjesztő okaira koncentrált.

A XVI. század közepén Nyugat-Magyarországon megtelepedett horvátok egy része napjainkra elmagyarosodott, illetve elnémetesedett. Ma Magyarországon Győr-Moson-Sopron és Vas megyében élnek jelentős számban grádistyei horvátok. Vas megyében jelentős számú horvát él a következő településeken: Felsőcsatár, Horvátlövő, Horvátzsidány, Narda, Ólmod, Peresznye és Szentpéterfa. Győr-Moson-Sopron megyében pedig horvátok lakta településnek tekintjük Bezenyét, Horvátkimlét, Kópházát és Undot. A közfelfogás elmagyarosodónak tekinti Fertőhomokot és Hidegséget is.

A köznapok mobilitása, s különösen a munkavállalás miatt szükségszerűvé váló mobilitás sajátos következményekkel járt. A XX. században nagyon sok szentpéterfai lány ment szolgálni Budapestre, de szülőfalujukba visszatérve – mintegy „más-világnak” tartva azt, amikor szolgálták voltak – szinte kitörölték magukból e másik világ elmeit, így többek között a magyar nyelv tudását, használatát is. (A munkájuk révén ingázó vagy migráló férfiak viszont két vagy többnyelvűvé válnak.)

Az asszimilációs vizsgálatnak sajátos fejezete a magyarosítás. A XIX. század közepétől a XX. század közepéig a vizsgált településeken kimutatható egy magyarosító tendencia.

A XX. század második fele asszimilációjának indikátorait kutatva is több oldalról jutunk a válaszhoz. Nagyon sok településen az államhatár melletti fekvés, illetve annak következményei erősen befolyásoltak. Jellemző, hogy az első beházasodott magyar férfi Nardán egy helyben határőr szolgálatot teljesítő ember lett. A kivándorlás nyomán erősen megfogyatkozott a lakosság több településen: az akkori fiatal korosztály- mondhatni - egésze külföldre távozott Szentpéterfáról. A kényszer-tévesztés negatívan befolyásolta a fiatalok munkavállalását: inkább a nem-mezőgazdasági munkát és ezzel együtt a városi életet választották nagyon sokan. A körzetesítés – a termelősövetkezeté és az iskoláé – egyaránt az asszimilációt gyorsította.

Horváth a nyelv, a nyelvhasználat vizsgálatát a kisebbségek identitása, kettős identitása, valamint asszimilációja kapcsán a szokottnál tágabban kezeli. A néprajzi és a történeti szakirodalom társadalom-központúbb vizsgálatainak segítségével a hagyományos kisebbségi nyelvhasználat elemzésén túl lép. Például szükségesnek tartja alkalmazni a Pierre Bourdieu által megfogalmazott szimbolikus tőke fogalmát, mivel a szimbolikus tőke a kisebbségek életében is a többségéhez hasonló szerepet játszik: mégpedig éppen a kisebbség/többség ellentétpár megfogalmazásánál jelenik meg elsődlegesként a nyelvi eltérés okán. Beszámolójában a következőket írja:

„Továbbá figyelembe kell vennünk azt, amit a szociálpszichológia már régen kész tényként kezel, hogy a csoporttudat kialakulásánál egy-egy ember esetében több irányú tartozástudattal kell számolnunk. S ha néhány alapvető szempontot felsorolunk – nem, vallás, munka, szabadidő, lakóhely –, akkor máris világos, hogy ezek létező szempontok. A csoportokhoz, közösségekhez való tartozásaink révén hasonulunk, azonosulunk egyik vagy másik csoporttal. A falusi közösségek esetében – s ide sorolandók az általunk vizsgált grádistyei horvát közösségek, települések is – a második világháborúig a többféle tartozástudat – szinte kizárólagosan – egy lokalitásra, a lakóhelyre, az érintett egyén falujára koncentrált. Emiatt az egyes kötődések között nem alakult, nem alakulhatott ki lényeges eltérés. Ráadásul a társadalomtudományi kutatások során gyakran nem vették figyelembe, hogy itt több tartozás-tudat lokális egybeesése miatti azonosságról van szó, sőt, a néprajzkutatók alkalmasint a munkájukhoz való kötődés miatt a faluközösségből „kilógó” típusokat gyakran ki is zárták horizontjukból. Például a molnárokat, a kovácsokat, a tanítókat és a papokat emiatt nem tekintették a faluközösség tagjainak. (Ugyanakkor például a sámánokról, a pogány vallás papjairól önálló kötetek készültek.) E többféle tartozás miatt kerültek a második világháború után új helyzetbe a kisebbségben élők, a nemzeti- és etnikai kisebbségben élők, s kettőződött meg náluk az etnikai tudat. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy a kettős identitás nem törvényszerűen előszobája az asszimilációnak. A horvátok esetében is bebizonyosodott, hogy a nyelv önmagában nem identitásképző tényező, csupán egy a többféle tartozástudatból. Ráadásul Jan Assmann túlhaladta Joshua Fishman vélekedését arról, hogy az identitás kiépítésének és közvetítésének legjobb

szimbólumrendszere a nyelv lenne, Assmann szerint: „az etnikai identitás folytonossá tételének kiemelkedően a leghatékonyabb eszköze a vallás.” A kollektív emlékezet gyűjtőfogalmát elemezve – Halbwachstól kiindulva – Assmann kidolgozza a kulturális emlékezet fogalmát, amelyet a nemzeti kisebbségek identitásának a vizsgálatánál is kiválóan alkalmazhatunk.

A közösség-megmaradás, közösség-építés területén például eltérés mutatkozik a magyarországi és a magyar-osztrák határ túoldalán, a Burgenlandban élő grádistyei horvátok között: míg a dél-burgenlandi településekről, s így a többségében grádistyei horvátok lakta falvakból is távoli helyekre – elsősorban Bécsbe – ingáznak az emberek, s gyakran egész héten a munkahely szerinti településen vagy annak közelében is laknak (legalábbis hétfőtől péntekig), addig a vasi határmenti települések lakossága csupán rövidebb távolságra ingázik (például Szombathelyre), s jár általában nap mint nap haza. Ha elfogadjuk Assmann állítását, hogy a haza főleg annak hiányában válik rendkívül fontossá egy közösség (és tagjai) számára, akkor az eltérés okát is meglettük. A 'haza' – a lakóhely szerinti közösség – hiánya a munkanapokon Bécsben élő burgenlandiak számára a hozzávaló kötődést erősíti, s így a Bécsbe „pendlizők”, vagy az ott (is) otthon szerzők pozitív „töltettel” viszonyulnak falujukhoz. Míg a magyarországi grádistyei horvátok a többféle közösséghez tartozás révén a pozitív példákat éppen a meg nem kapott, meg nem szerzett új világban, tehát a városi életben látják. Ez magyarázza azt az eltérést, amely az kisebbségi anyanyelvhez kötődés eltéréseben mutatkozik a dél-burgenlandi és a vasi grádistyei horvátok között. Különösen Nardán, de Szentpéterfán is a magyar nyelv használata egyre jelentősebb. Holott a „vasfüggöny” lebontása nyomán az ausztriai munkavállalást éppen a grádistyei horvát nyelv ismerete segítette elő a horvátok lakta falvakban: hiszen a német nyelv tudása nélkül is szót tudtak érteni az ausztriai horvátokkal, s így nagy számban tudtak munkát vállalni. – A nyelvhasználat vizsgálata során mégis az derült ki, hogy például abban a nardai családban, amelyben a horvát anyanyelvű anya és apa korábban már csak magyarul beszélt a gyermekeivel, aztán az apa a horvát nyelvtudással szerzett a „vasfüggöny” leomlása után magának ausztriai munkát, s azóta is ott dolgozik, mégsem változott meg a szülők anyanyelvhez való viszonya. Ők arra a következtetésre jutottak, hogy a gyerekeknek a német nyelvet kell megtanulniuk. Ugyanis saját összetett szimbolikus tőkéjükben az elsőbbséget – és szinte kizárólagosan – az anyagi jólét, sőt, a gazdagság élvezi. E szülők a maguk generációjával és a náluk idősebb helybeliekkel azóta is horvátul beszélnek, de maradtak helyben lakók, mert így éppen szimbolikus tőkéjüket emelték minden más szempont fölé: presztízs-tartozástudatuk vált elsődlegessé. Ebben a kultúra rétegző, egyenlítő ereje az etológiai irányban fejt ki hatását, „szembeállítva a művelt felsőbb rétegek kifinomult éleformáját a tömegek 'bárdolatlan' életmódjával” – hogy Assmann idézzük, még ha anakronisztikusnak is tűnik első olvasásra.

A fentieket és ezekhez hasonló szempontokat érvényesítettünk a grádistyei horvátok nyelvhasználatának vizsgálata során. Mindegyik településen – a fentiek alapján ez természetes – a kettős identitás jellemző az etnikai csoporthoz, valamint a nemzethez való tartozást illetően. A három kiemelt településünk összességében három fajtáját mutatja.

Ha Bindorffer Györgyi kauzális modelljének öt fázisát vesszük, akkor Szentpéterfán a horvátok kettős identitása az egyensúlyban lét és a konfliktusosság között mozog, Nardán a horvátok többségére a konfliktusosság és az elvesztett identitás jellemző, míg Fertőhomokon az elvesztett és az újra felfedezett identitás a jellemző. Visszaszerzett identitásra itt még nem találunk példákat, ugyanakkor az Ausztriában élő grádistyei horvátok körében az értelmiség egy részére a visszaszerzett identitás a jellemző. (Amelyet egyébként – jellemző módon?!? – szüleik nagyszüleik anyanyelvének oktatási rendszerben és magán úton történő elsajátításával kezdnek birtokba venni).”

Németek:

A német községek esetében az asszimiláció vizsgálatának diakron dimenzió Gordon asszimilációs kategóriáit felhasználva a következő képet mutatják:

Véméden a második világháború előtti időkben a falu lakossága az asszimiláció szempontjából két részre bontható. A mezőgazdasági munkából élők körében inkább a disszimilatív tendenciák uralkodtak, míg a falu értelmisége, tanítói körében kényszerűen a magyarosodó törekvések érvényesültek. A lakosság akkulturálódása csak lassan haladt előre, s bár a tanítás nyelve a magyar volt, ez a hétköznapi falun belüli nyelvhasználatban nem érezte hatását. A németek és magyarok közti összeházasodás gyakorlatilag nem létezett, bár az itt élő németek gyakran házasodtak más településről, vagy más településre. Az endogámiának az is lehet a magyarázata, hogy a környező

falvakban egy települést leszámítva szinte kizárólag németek éltek. A második világháború után a vérédi lakosság közel kétharmadát kitelepítették. Az asszimilációnak a létszámában erősen megcsappant német lakosság még kevésbé tudott ellenállni. A kitelepített németek helyére érkező bukovinai székelyek és felvidéki magyarok – bár eleinte vérre menő ellentétek uralkodtak köztük és a svábok között – potenciális házastársaknak számítottak.

Véménd esetében arra a következtetésre jutottunk, hogy az asszimilációt a magyar nyelven történő szocializáció mellett (nyelvhasználat, kultúraelsajátítás) nagymértékben támogatta a kitelepítés következtében létrejött létszámapadás és az ennek is tulajdonítható vegyes házasságok. A hetvenes években felgyorsult a németek strukturális, valamint identifikációs asszimilációja is. A 90-es években a németek a nemzetiségi törvényt úgy értelmezték, mint a disszimilációhoz vezető út lehetőségét. Azt azonban nem tudatosították, hogy mit is jelent disszimilálódni, és nem mérték fel, hogy bizonyos, mára már szervesült folyamatok már nem fordíthatók vissza. A disszimiláció a két interakciós mezőben élő németek számára csak korlátozottan és leginkább a folklórhagyományok ápolása terén érvényesülhet. Az anyanyelv magyarra váltása után azok a törekvések, amelyek a német mint anyanyelv bevitelére tesznek kísérletet, rendre csődöt mondanak.

Csolnok azon kevés német falvak egyike, ahol elsősorban nem földművelésből éltek a németek. Csolnokon szén bányásztak a hetvenes évekig, a bányák bezárásáig a bánya jelentette a németek fő megélhetési formáját. Az gondolhatnánk, hogy a bánya és a bányáipar kedvezett az asszimilációnak Csolnokon. A törésvonalak sokkal inkább a falun belüli gazdag földműves németek és a szegényebb bányászok között húzódtak. Ezek az ellentétek is támogathatták volna a bányászok asszimilálódását, de a magyarok a „gregácsok” jelenléte inkább elriasztotta őket. A magyarok számára külön telepet hoztak létre, és az ott élők életvezetési mintái elriasztották a svábokat. A falu német közössége annak ellenére zárt maradt, hogy a bányában több nemzetiséghez tartozók dolgoztak együtt. A németek a magyarokhoz való asszimilálódás helyett magukhoz asszimilálták a faluban élő szlovákokat. Köztük gyakoriak voltak az összeházasodások. A svábok a háború előtt sokkal inkább házasodtak a környékbeli szlovák falvak lakóival, mint a faluba érkező bányász magyarokkal. Ha egy magyar bányász sváb lányt vett el, és beköltözött a faluba, akkor kénytelen volt a németekhez asszimilálódni. Ha az ifjú vegyes pár a telepre költözött, ott biztos volt az utódok elmagyarosodása. A háború előtt a bánya vezetősége igyekezett a magyar kormány két világháború között magyarosítási törekvéseinek teljesíteni és kényszerítette az ott dolgozó németeket, hogy változtassák meg a nevüket azzal fenyegetve őket, hogy azokat kiteszik állásukból, akik nem magyarosítanak. Ennek ellenére a bányában dolgozóknak csak kb. a fele ment bele félelmében nevének megváltoztatásába. Ez a magyarosítás nem csupán az ott dolgozó németekre, hanem szlovákokra is vonatkozott, ami még szorosabbra kovácsolta a német szlovák egységet a magyarokkal szemben.

A háború után Csolnokot nem érintette a kitelepítés, mivel akkor a bányák munkaerő nélkül maradtak volna. Mivel megfelelő létszám állt rendelkezésre a párválasztáshoz, a vegyes házasságok számának jelentős növekedése csak a hetvenes években következett be. Ekkor a vegyes házasságok számának növekedését az is meghatározta, hogy a felsőfokú végzettséget szerzett fiatalok diplomájukhoz és nem nemzetiségükhöz kerestek párt. Csolnokon a disszimilatív tendenciák kulturális téren való megnyilvánulása nem olyan hangsúlyos, mint Véménden. Ebben a faluban ugyanis 1950-es évek elején párttámogatással létesült kulturális csoport, amely először énekelt és táncolt, majd a csoport kettévált. Az énekkar 50 éve töretlenül működik. A zenei hagyományok folytonosságát sem szakította meg semmi. A bányászzenekar zavartalanul folytatta működését. A hagyományok őrzésének folytonossága szervesült a közösség életében és ebben látják a svábság megtestesülését.

A háború után a németekkel szemben alkalmazott állami represszió nagymértékben hatott a nyelvhasználati szokások átalakulására. Mind a két településen többségében németek éltek. Anyanyelvük, a *Mundart* használata teljesen természetes módon illeszkedett be hétköznapijainkba annak ellenére, hogy az iskolában magyarul és németül (*Hochdeutsch*) egyaránt tanultak. Csolnokon és Véménden egyaránt a *Mundart*-féle sváb településdialektus maradt a háborúig a többet beszélt nyelv. A háború után az anyanyelvi bevallások jelentősen megcsappantak mind a két településen. Az adatok azt mutatják, hogy a nyelvi asszimiláció egyre jobban terjed; míg korábban az anyanyelv volt a kisebbségi csoport alapvető megkülönböztető jegye, ez mára már a származásra, ill. a fiatalabb generációknál a származás emlékére és a csoporttagság, felvállalására, ill. a népi kultúra használatára, művelésére, átörökítésére tevődik át. Ami ebben a folyamat szomorú, az az, hogy ezek a kulturális

szokások, énekek, táncok, a hétköznapokból kivonultan csak a színpadon, előadás formájában rendezvény jelleggel jelennek meg.

Véméndről a kitelepítések során a falu németlakosságának mintegy a felét telepítették ki, és ez jelentős vérvesztést jelentett a közösségben. A németek helyére beköltöztetett székelyek és felvidéki magyarok, a sváb használatának tiltása a magyar nyelv érintkezésszintű megtanulására és használatára kényszerítette a lakosságot. Minden hivatalos ügyet ezentúl csak magyarul lehetett elintézni. A háború utáni generáció családi baráti környezetben azonban továbbra is ragaszkodott anyanyelvéhez, a konzekvens magyar nyelvű iskoláztatás nagymértékben elősegítette a nyelvi asszimilációt. Véménden már a hatvanas években elindult az erőteljes nyelvi asszimiláció. A TSZ-be kényszerítve a nap jelentős részében a svábok is magyarul voltak kénytelenek beszélni. A családban használt *Muttersprache* egyre kevésbé volt kielégíteni a beszédhelyzetek szükségleteit, és hasonlóan más német településekhez, a sváb dialektusban nem fellelhető szavakat a magyarral helyettesítették. A középgeneráció nyelvi szocializációjában már nagyobb szerepet kapott a Hochdeutsch, az iskolai német nyelvoktatás. Ez a generáció még anyanyelvének tartja a svábot, szereti beszélni, de megfigyeléseim szerint egymás között óhatatlanul is egyre inkább a magyar a közvetítő nyelv. Nagyon gyakori a kódváltás. Mivel a nyelvjárások kodifikátlansága és nyelvi-kiejtési sokszínűsége miatt nyelvként nem taníthatók, az irodalmi német nyelvet oktatják. A svábok számára ez a második generációban még nem jelentett problémát, mivel a dialektus biztonságát még otthonról hozták, s a mai napig használják felmenőikkel. A mostani 20-40 éves generáció a dialektust inkább már csak érti, mint beszélni, és ott is főként azokban a családokban, ahol a nagyszülőkkel együtt élnek. A nyelvi asszimilációt a német közösség zártasának feloldása, a kitelepítés, a magyarok betelítése, az ebből következő vegyes házasságok, a gazdasági kényszerek, a magyar nyelvi falukörnyezet és másodlagos szocializáció és a nagycsaládok felbomlása is elősegítette. A legidősebb generáció a svábot tartja anyanyelvének. A házaspárok azonban már nem csak svábul beszélnek egymással, annak ellenére, hogy a jobban szeretett nyelv a sváb, egyre többet használják egymás között is a magyart. Mindenesetre identitásuk szilárd eleme az anyanyelv. Sőt a svábság megmaradásának feltételét látják benne. Ezért állították sokan, hogy ha kihal a generációjuk, kihalnak a svábok is, ugyanis a következő generációban a magyar nyelvhasználat még gyakoribb, bár tudnak jól svábul. Sokan közülük az óvodába kerülve tanultak meg magyarul. A második generáció szereti anyanyelvét, s bár igyekeznek minél többet használni, szinte észrevétlenül térnek át a magyarra. Többet beszélnek magyarul, de úgy érzik, hogy a sváb Mundartot is anyanyelvi szinten beszélik. A harmadik generáció a magyart tartja anyanyelvének. Aktív nyelvtudása alig 1-2 főnek van. Ezekkel a gyerekekkel a családon belül már csak a nagyszülők beszéltek svábul, a szülők nem. A harmadik generációs gyerekek az általános iskola után továbbtanultak, s bár a Hochdeutschot nagyon jól beszélik, azt nem tartják anyanyelvüknek. Nagy részben csak hétvégén járnak haza látogatóba és ilyenkor inkább a magyar nyelvet használják. A második generáció identitásában még aktívan jelen van a sváb, a harmadik generációban csak a nyelv iránti tisztelet, a hagyományörzés szándéka jelenik meg, s mit ilyen képez szimbolikus identitásalemet

Csolnokon a nyelvváltás folyamata később következett be. A faluban a mai napig gyakran hallani a sváb anyanyelvet. A Mundart megmaradását segítette az, hogy Csolnokot nem érintette a kitelepítés, A háború után Csolnok is új, magyar nyelvű vezetőket kapott, köztük egyetlen csolnoki sem volt. 1950-ben a népszámláláskor senki sem merte bevallani, hogy sváb, pedig mindenki az volt. Nem is tudtak magyarul, ki se tudták rendesen mondani, de olyan nyomás volt itt, hogy mindenki azt mondta: *matyar* vagyok. A magyar nyelv terjedését az első generációban a mobilitás pályái határozták meg. A TSZ-ban, a bányában a magyar volt a közvetítő nyelv, valamilyen szinten meg kellett tanulniuk, ha munkához akartak jutni. Csolnokon a nyelvi asszimiláció igen későn, a hetvenes indult meg, de aztán annál gyorsabban haladt előre. Az első két generáció még rendelkezik sváb anyanyelvi jártassággal, és a nyelv identitásuk aktív eleme. A második generációsok óvodában, sőt az általános iskolában tanultak meg először magyarul. Mind a két generáció rendszeresen beszél a svábot. A harmadik generációnál azonban egy hirtelen váltás tapasztalható. Anyanyelvüknek a magyart vallják, és nyelvi jártasságuk nem éri el szüleikét. Szüleik felfelé beszélnek svábul, de lefelé magyar a kommunikáció nyelve. A szakirodalom úgy tartja, hogy a nyelvi asszimiláció folyamatában az anyanyelv először a közterekről vonul ki, és húzódik vissza a családi körbe. Csolnokon előbb vonult ki a családból, mint a közterekről, ahol ma is rendszeresen lehet sváb szót hallani. Ez a családból való kivonulás a harmadik generáció miatt van, akik nem hajlandóak svábul beszélni. A német nem jöhet szóba, így a családban

eluralkodott a magyar nyelv. Ezért a generációk inkább csak horizontális tudnak svábul beszélni. Megfigyeléseim szerint azonban a középgenerációban itt is nagyon gyakori az áttérés a magyarra. Mindenekelőtt a csolnokiak nagyon büszkék anyanyelvükre. A csolnokiak soha nem érezték azt, hogy anyanyelvük az írott nyelvtől túlságosan eltért volna. Sőt. Büszkék voltak arra, hogy „írás szerint” is megértik egymást. Több felnőtt beszámolt arról, hogy Németországban járva anyanyelvüket beszélve a németek hitetlenkedve csóválták a fejüket, és nem hitték el, hogy ők Magyarországról érkeztek. „Cottbusban történt velünk. Egy boltban megkérdezték, honnan jöttünk. Magyarországról. De hogyhogy ilyen jól beszélünk németül? Hát, mert mi ungarndájcsok vagyunk. Ungarndájcsok, az meg mi? Az nem lehet, hogy mi nem igazi németek vagyunk. A boltos kijött és megnézte a kocsink rendszámát. Mondom, ungarndájcs, német, aki Magyarországon él. A rendszám után mi neki magyarok voltunk és az istennek se értette a helyzetet. Ezek nem is tudtak arról, hogy mi itt vagyunk.”

„Itt az én generációból mindenki németül szólalt meg először. Aki járt óvodába, már ott megtanult magyarul, de otthon a nagyszülőkkel, sőt még a szüleinkkel is mi csak svábul beszélünk. Hallod, itthon is inkább svábolunk” – mondja egyik interjúalanyom. „Amíg meg nem születtek az unokák, mi csak svábul beszélünk itthon. De a gyerekeket ez már nem érdekli. Észre sem vettük, és magyarul beszélünk. A fiatalok nehezen értenek, aki tanul, az németül tanul, nem svábul. Én az utcán mindenkivel svábul beszélek, ha találkozom a barátnőimmal, nem is tudok velük másként beszélni, csak mint gyerekkorunkban” – meséli egy első generációs asszony. „A mi szüleink, nagyszüleink nem tudtak se magyarul, se németül, Csak ezt az itteni csolnokit beszéltek. A háború után az élet, meg az iskola rátanította a magyarra.” „A 18 évesek nem akarnak svábul tudni. Azt mondja az unokám: mama, beszélj rendesen.” „A mi húszéveseink tudnak, értenek svábul, de nem akarnak beszélni. Minek? Fölösleges, azt mondják.” Ennek ellenére svábnak tartják magukat, nagyon öntudatosak, de anyanyelvük minden kétséget kizáróan a magyar. „Mi a gyerekeinket úgy neveltük, hogy svábok vagyunk. Énekelünk, táncoltunk otthon. Ők még így éreznek, de az unokák már lemondanak a svábságról!”

Szerbek:

A szerbek egészen az ötvenes évekig kulturális autonómiájával rendelkeztek. Saját, az ortodox egyház által fenntartott iskolahálózatuk volt. Az iskolahálózatot az egyházi iskolák megszüntetésével a szerbeknél felszámolták. A szerb nyelvű iskoláztatás a standard szerb nyelven folyt, a nyelvfejlődés Magyarországon követte a szerbiait. A Monarchián belüli szabad mozgás következtében, az egyház összetartó ereje kapcsán, valamint a rokon szálak útján az itt élő szerbek kapcsolata soha nem szakadt meg Szerbiával. Mind a 18. mind a 19. században állandó kapcsolatok kötötték össze az itteni és a Szerbiában élő szerbeket. A szerbek soha nem is tartották magukat Magyarországon belül kisebbségnek, úgy érezték, hogy a birodalmon belül csupán egy más ország részben laknak. Ez a tudat segítette a szerb identitás fenntartását, amely leginkább a nyelvben, illetve a valláshoz kötött szokások gyakorlásában nyilvánult meg. A szerb nyelv fejlődését ill. szinten tartását segítette az a tény is, hogy a Monarchia időszakában Szerbiából sokan Budapesten folytatták egyetemi tanulmányaikat. Saját kollégiumuk volt, az egyház által fenntartott *Tekelianum*, a Veres Pálné utcában. Egy évvel a Magyar Tudományos Akadémia megalakulása után hozták létre a Matica Srbska-t, saját irodalmi és tudományos akadémiájukat, amely a magyarországi szerbek nyelvének alakulására, modernizációjára is óriási hatással volt. A szerbek értelmisége nagyrészt Budapesten élt. Azt lehet mondani, hogy a szerbek lépést tudtak tartani az anyaország nyelvének fejlődésével egészen az iskolarendszer felszámolásáig. A szerbeknek mindig meg volt a saját nemzeti öntudatuk, de a magyar államisághoz való viszonyukban nem voltak egységesek. Részben Bécs-pártiak voltak, de a polgárosodó rétegek intenzíven támogatták az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot (l. Damjanich, és Kossuth kormányának első pénzügyminiszterét Vukovits Sebőt.)

A szerbeket Trianon ugyancsak érzékenyen érintette, mert elvágta őket az anyaországtól, ugyanakkor Magyarországon Gavrilo Princip gyilkossága miatt bűnös népek számítottak. Ezért az optáláskor nagyon sok szerb család telepedett vissza Szerbiába. 1924-ben a szerbek közül Pomázról azonban kevesen tértek vissza az anyaországba, mivel itt elsősorban földműveléssel foglalkoztak, és nem akarták itt hagyni a földjüket. Innen elsősorban a kereskedők, ill. az értelmiségiek hagyták el Magyarországot. Az ortodox egyház egyébként sem támogatta a visszatérést. A budai püspök egyenesen megtiltotta az optálást a tanítóknak és a papoknak. Figyelemre méltó tény, hogy a két

világháború közti időszakban az egyház mindenütt gondoskodott a szerb gyerekek anyanyelvi taníttatásáról, olyan faluban is küldtek tanítót, ahol csupán két gyermek volt.

Pomáznak is saját szerb nyelvű iskolája volt. A szerb iskolákból kikerült idősek a származással együtt anyanyelvként a szerbet jelölik meg. A szerb származás és csoporttagság egyetlen generációban sem kérdőjeleződik meg. Még a legfiatalabbak közül is sokan a szerbet tartják anyanyelvüknek. Pomázon az irodalmi nyelv „e”-zö nyelvjárását beszélik, amely a Vajdaságban és Közép-Szerbiában honos. Szerb nyelvű televízió csak külön műholdas csatornákon érhető el. A szerb média egyre inkább az „e”-zö dialektust használja, amely a Pomázon is használt kiejtésváltozat tekintetében előnyös. Az *ikávica* kiejtéssel beszél a baranyai szerbség. Mindegyik kiejtés irodalminak számít. Baranyában, pl. Hercegszántón előfordul a *stokávica*, amely az utóbbi két kiejtésforma keveréke. Meg kell itt jegyezni, hogy a horvát és a szerb nyelv nyelvészetileg egy nyelvnek, kultúrtörténetileg azonban két nyelvnek számít. Aki tud szerbül, az mindegyik kiejtésformát érti.

A magyarországi szerbek, hasonlóan a többi Magyarországon élő kisebbséghez, kétnyelvűek. A családi nyelvhasználat is kétnyelvű, gyakran előfordul a kódváltás, különösen az olyan esetekben, amikor a magyar szófordulatokat frappánsabbnak érzik. A családokban generációtól függetlenül mindenütt előfordul a szerb nyelvhasználat, nem csupán az idősek felé felfelé, hanem a gyerekek felé, lefelé is. A családokban általában fele-fele arányban beszélnek szerbül és magyarul. A magyar nyelv használata a vegyes családokban eltolódik el a magyar felé. Jelenleg Pomázon is egyre növekszik a vegyes házasságok aránya, de a vegyes házasságban született gyerekek is tudnak szerbül, ill. vegyes házasságból született gyerekek is járnak a szerb iskolába. Azt mondhatjuk, hogy Pomázon a vegyes házasság önmagában nem támogatja a nyelvi asszimilációt. Ez ellen hat ugyanis a vallásgyakorlás nyelve, valamint a szerb nyelvű iskoláztatás. A kétnyelvűség egynyelvűvé válása ellen ez a leghatékonyabb eszköz és Pomázon a szerb családok adnak az anyanyelv megőrzésére. Pomázon az óvodában van szerb nyelvoktatás, de az iskolában a nyelvet csak fakultatív órakeretben tanítják. Akik adnak arra, hogy gyermekük jól beszélje a szerb nyelvet, azok Budapestre, a Rózsák terén lévő szerb iskolába ill. gimnáziumba járatják gyermeküket. Az iskolabuszsal csobánkai és budakalászi gyerekek is utaznak. Az utaztatás intézményesen nem megoldott, minden évben problémaként merül fel az erre szükséges összeg előteremtése.

A tradíció hordozói és átörökítői ma elsősorban az idősebb generációból kerülnek ki; ők jelennek meg a szerbség képviselőiként, de ez a generáció is mind a két nyelven beszél. A nyelvhasználat területei a család, rokonság, baráti kör, a szerb klub, az egyházi élet, különböző szerb kulturális rendezvények, a szerb kisebbségi önkormányzat. Családon belül a gyerekek is felváltva beszélnek szerbül és magyarul. Munkahelyükön a szerbek magyarul beszélnek.

A szerb kultúra és nyelv megőrzésében vezető szerepet játszik az ortodox egyház. Pomáznak saját papja van, és rendszeresen a szerb nyelvű misék. A liturgia nyelve a speciális egyházi szláv nyelv szerb verziója, ami archaikus mivoltán túl kiejtésbeli különbségeket is tartalmaz. Ezért az egyház az irodalmi szerb nyelv bevezetésével próbálkozik, pl. a bibliai idézetek szerb irodalmi nyelven mondják el. Bár a liturgia tradicionális nyelvét az idősek sem értik, ragaszkodnak használatához, mert a fejükben van. Az énekeket amúgy is nehéz az egyházi nyelvről az irodalmi nyelvre átültetni, így a misék „kétnyelvűek”. A pap a modern szerb nyelv bevezetésére törekszik, elsősorban a fiatalok megtartása miatt, akik számára ez könnyebbséget jelent.

A nyelv mellett nagyon fontos a névadás. A szerbek esetében nem csupán a családnév, de a keresztnév is gyakran szerbül hangzanak. Az egyházi anyakönyveket mindig szerbül, cirill betűs írással vezették. Ide mindig a magyar név fordítását írták be.

Talán a legfontosabb identitásmegegyező és közösség-összefogó erő a vallás és a hozzá kötődő szokások; bár nem minden szerb hívő. Minden családnak védőszentje, *szlávája* van. A szentek apai ágon öröklődnek. Ünnepeinken a családok megvendégelik rokonaikat, barátait.

Szlovákok:

A kutatás két településen zajlott, Budapesten, mely a 19. században a szlovákok egyik legjelentősebb kulturális központja volt, és ahol a 2001. évi népszámlálás szerint jelenleg is csaknem ötezer szlovák él, és Piliscséven, a hat pilisi szlovák falu egyikében, ahová több mint 300 évvel ezelőtt telepítették be a szlovákokat, és ahol a 2001. évi adatok tanúsága szerint a lakosságnak csaknem a fele vallotta nemzetiségének a szlovákokat. Adva van tehát a főváros, ahol az itt élő szlovák lakosság egymástól elkülönülten él, ahol a szlovák nyelvet csak otthon, vagy – a vegyesházasságok

eredményeképpen ez a jellemzőbb – a különböző rendezvényeken használhatják, és egy másik, kisebb és jóval zártabb közösség, ahol talán több lehetőség van a spontán nyelvhasználatra. Ebből a környezeti különbözőségből adódtak a fővárosiak és a vidékiek közösségeinek eltérő nyelvhasználati szokásai, amelyek meghatározták azt, hogy identitásukban, hogyan élik meg szlovákságukat, milyen identitásmegtartó, „túlélési” stratégiáik vannak az asszimilációval szemben. Milyen szerepe van ebben az anyanyelvnek, a vallásnak és milyen szerepet tölt be az identitás megőrzésében, megtartásában az iskola vagy a kisebbségi önkormányzatok? Milyen a magyarországi szlovákság, és ezen belül a helyi szlovákság viszonya az anyanyelvi kultúra kérdéséhez, milyen kapcsolatok fűzik az itt élőket Szlovákiához, az anyanemzethez, ez hogyan jelenik meg az egyén és a csoportok szintjén, és milyen az anyanemzet hozzáállása a magyarországi szlovák kisebbséghez?

A magyarországi szlovákok etnikai identitásában egy most folyó nyelvészeti kutatás szerint az anyanyelv játssza a legfontosabb szerepet, arra a kérdésre, hogy mitől szlovákok, miben különböznek a többségi társadalom tagjaitól, a legtöbben a nyelvet jelölik meg. Mára azonban a szlovák nyelv másodnyelvvé vált, a statisztika is a nemzetiséget és a szlovák hagyományokhoz, kultúrához kötődés elsődlegességét erősíti meg. A múlt század közepéig az anyanyelvi bevallások megelőzték a nemzetiséget, az elmúlt három népszámlálás szerint viszont már fordított tendencia figyelhető meg. Ami a magyarországi szlovákok kétnyelvűségét illeti, a magyar nyelvvel egyrésztük jóval a letelepedés előtt, a hétköznapi életben is kapcsolatba kerültek, s el is sajátította azt. A későbbiekben pedig a nyelvi kontaktusokat részben a gazdasági kapcsolatok, részben pedig a mindennapi együttélés tette természetessé. Az 1960-as és 1970-es években vált a magyar nyelvű kommunikáció a hazai szlovák közösségek körében általánossá, mégpedig oly módon, hogy a magyar nyelv társadalmi szerepe intézményi kereteken kívül is felerősödött. A szlovák-magyar kétnyelvűség léte 1949 után új forrásbázist kapott, kiépült a szlovák jellegű oktatási hálózat és az iskolán kívüli kulturális intézmények, amelyek a szlovák irodalmi nyelv közvetítői lettek.

A magyarországi szlovákokra a kétnyelvűség köztes állapota jellemző, a fokozatos nyelvcsere figyelhető meg, a szlovák nyelv mára másodnyelvvé vált. Egy ellentétes, kétirányú mozgás figyelhető meg, a funkcionális fejlődés, a nyelv tökéletesedése az egyik oldalon, másrésztől viszont a család elvesztette átörökítő szerepét, amit átvettek a különböző intézmények, önkormányzatok. Az alapvető nyelvi funkciók a magyar dominancia miatt csak korlátozottan érvényesülnek. Mindenhol a magyar a domináns nyelv.

A nyelvhasználattal kapcsolatban az egyik fő kérdés az lehet, hogy ki mit tart anyanyelvének: a helyi közösség által beszélt dialektust, az irodalmi szlovák nyelvet, a szlovák köznyelvet vagy a magyart. A szlovák köznyelv, mint kollektív kommunikációs nyelv a szlovák közösségeknél teljesen hiányzik; a szlovák értelmiség csak egy szűkebb köre – főként a szlovákiai főiskolákon és egyetemeken végzetek közvetítésével – a magyar köznyelvvvel együtt használja. A szlovák irodalmi nyelv az iskola és a kulturális intézmények, tömegkommunikációs eszközök, általánosságban a magyarországi szlovák értelmiség nyelve. Ahogyan a kutatásokból kiderült, a nyelvcsere gyorsabb a magánszférában és az egyházi életben.

Mára a családi kör helyett az oktatás vált a nyelv megtartásának legfontosabb helyszínévé. Mindkét vizsgált településen tanulhatnak a gyerekek szlovákul, Piliscséven működik szlovák nemzetiségi óvoda, ahol 1974 óta alapfokú szlovák nemzetiségi nyelvoktatás is folyik. A szülők nem tiltakoznak a szlovák nyelv oktatása ellen, az óvoda igen szép eredményeket mutat fel a néphagyományok tanításával, verseket, meséket tanítanak a gyerekeknek. A piliscsévi iskolában 1949 óta oktatják a szlovák nyelvet mind a nyolc osztályban. Az intézmény a nyelvoktató iskolák közé tartozik, ami azt jelenti, hogy a tanítás nyelve a magyar nyelv, és a kisebbségi nyelv és irodalom tantárgyat tanítási óra keretében legalább heti négy órában kell tanítani. Az iskolában táncsoport, színjátszó csoport, szlovák szakkör is működik. Idegen nyelvként angol nyelvet tanítanak. A szülők egy része azonban a környező városokba küldi a gyermekét, ez azzal is jár, hogy a helyi iskola elesik a nemzetiségi kvótától. Az iskolában a gyerekek csak az órákon beszélnek szlovákul, de a szünetekben sem tanáraikkal, sem egymás közt nem használják a szlovák nyelvet. A budapesti szlovák iskola, melyet szintén 1949-ben alapítottak, kétnyelvű, vagyis a tanítás nyelve a szlovák és a magyar nyelv, azzal a törvényi feltétellel, hogy a heti órakeret legalább ötven százalékában szlovák nyelven kell oktatni. A kisebbség nyelvén oktatott tantárgyakat az iskolák pedagógiai programja határozza meg. Az általános iskola mellett óvoda is működik, ami az országos önkormányzat közlése szerint egynyelvű, vagyis szlovák nyelvű óvoda és ugyanez igaz az általános iskolára is. A gimnázium kétnyelvű. Az

iskolában kétéves menedzserasszisztens- és idegenvezető-, hostess képzés is folyik. Ennek ellenére az iskolát nem övezi nagy érdeklődés, az iskola színvonala és a jelenlegi vezetés miatt a középiskolát a magyarországi szlovákok nem preferálják, így az utóbbi időben szinte kivétel nélkül szlovákiai magyar gyerekek látogatják. A piliscsévi iskolából kikerülő gyerekek többsége is magyar középiskolában folytatja tanulmányait. Ami a felsőoktatást illeti, az ELTE Bölcsészettudományi Karán van szlovák szak, ahol szintén sok szlovákiai magyar hallgató tanul, de az utóbbi időben, mióta nem kötik nyelvismerethez a felvételt, megnőtt a magyarországi hallgatók száma is. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, Piliscsabán szintén többen járnak szlovák szakra, de itt már a szak megalakulása óta nem kötötték a felvételihez a szlovák nyelvtudást. Ami tehát az oktatást illeti, ma a fiatalok többsége számára, ha egyáltalán szlovák általános iskolába járt, ezzel a szlovák nyelv tanulása véget is ér, középiskolai, főiskolai tanulmányaik során már nem tanulják, nem használják, és otthon sem beszélnek szlovákul.

A nyelvi asszimiláció tehát a budapesti és piliscsévi szlovákok körében is generációfüggő, és a főváros esetében nyilvánvalóan szerepet játszik az is, hogy betelepült-e és ha igen, honnan, vagy már Budapesten született. A Budapesten születettek és a fiatalok generációja nagyobb számban a magyart tekinti anyanyelvének, ha nemzetiségét, vagy származását tekintve szlováknak is mondja magát.

Az identitás és anyanyelv megtartásának másik lehetséges stratégiája a vallás, az egyházak lehetnek. A magyarországi szlovákok többsége evangélikus, a szlovák katolikus lakosság zöme a Dunántúlon telepedett le, a Pilisben, a Vértes, Gerecse hegységben, a Bakonyban és Buda környékén. A piliscsévi és pesti szlovákok többsége is katolikus. A szlovák katolikusok számára Budapesten 1999 szeptembere óta rendeznek havi egy alkalommal szlovák nyelvű szentmisét, ahová időnként a piliscséviiek is eljárnak. A misét egy szlovákiai magyar pap tartja, és az önkormányzat adatai alapján a 6 év alatt 77 alkalommal megrendezett misén összesen körülbelül hatezer ember vett részt. A mise, illetve az azt követő fogadás protokolláris része, a hívek köszöntése, vagy a néhány közösen elénekelt dal ugyan szlovák nyelvű, de az ezt követő kötetlen beszélgetés, illetve a fogadás előkészítése során hallható beszélgetés is legtöbbször magyar nyelven folyik. A pesti evangélikusok a Luther-udvarban minden vasárnap részt vehetnek szlovák nyelvű istentiszteleten, ám igen kevesen élnek ezzel a lehetőséggel.

Mint láthatjuk, az oktatás nem bizonyul elég hatékonynak, a vallás pedig láthatóan szintén elvesztette összetartó funkcióját, ezért további „túlélési” stratégia lehet a különböző társadalmi szervezetek, kulturális egyesületek, táncsoportok, klubok, valamint a kisebbségi önkormányzatok létrehozása.

A Budapesten élő szlovákok nem élnek elkülönülten, viszonylag zárt tömbben, mint például egy pilisi falu szlovák közössége, ezért szlovákságukat a különböző kulturális rendezvényeken, illetve szlovák intézményekben élik meg, és nyelvüket is leginkább az ilyen társas összejöveteleken, klubokban, rendezvényeken, a kisebbségi önkormányzatokban illetve bizonyos esetekben az iskolában, vagy a templomban használják.

Az informális színterek mellett a szlovák nyelv intézményes helyzetekben is jelen van, ezt a kisebbségi önkormányzatok jelentik, elsősorban a fővárosi és az országos önkormányzatok. A 2002. évi önkormányzati választások eredményeképpen 14 kerületben alakult szlovák önkormányzat azonban ezeknek az önkormányzatoknak az ülésein inkább a magyar nyelvet használják, mivel több olyan képviselő is bekerült a testületekbe, aki nem beszél szlovákul. Az ülésekről készült jegyzőkönyvek is magyarul íródnak, hiszen a települési önkormányzat a jegyzőkönyvet magyar nyelven kéri, és arra nincs kapacitásuk, hogy szlovákra is lefordítsák.

Piliscséven 1994 óta működik szlovák kisebbségi önkormányzat, melynek elsődleges célja a helyi kulturális értékek megőrzése, ápolása, nemzetiségi nap, nemzetiségi bálók rendezése, a búcsúval kapcsolatos szokások felelevenítése, a csévi napok, a csévi búcsú megrendezése, táncsoport, pávakörök, klubok létrehozása.

A szlovák nyelv használatára tehát a különböző önkormányzati rendezvények, kiállítások, bálók, összejövetelek, a budapesti Szlovák Intézetben rendezett előadások nyújtanak lehetőséget. Ezeknél az alkalmaknál is jól megfigyelhető a nyelvválasztás, amit három tényező befolyásol, hogy ki beszél, kihez és mikor, és a kódváltás is, vagyis két vagy több nyelv váltakozó használata ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belül, itt azonban nyelvvaltozatot és nyelvet is válthatnak.

Összegezve tehát mindkét település esetében elmondható, hogy a szlovák nyelv másodnyelvi pozícióba került, hiszen az a generáció, amely még minden élethelyzetben szlovák nyelven beszélt,

mára kihalt vagy kihalóban van, a családon belüli kommunikáció nyelve a természetes asszimiláció, a vegyesházasságok, és a migráció következményeként a fiatalabb generációk felé a magyar lett, annak ellenére, hogy az oktatási intézmények mindent megtesznek a szlovák nyelv revitalizációjáért. Mind a csévi, mind a budapesti szlovákok esetében jellemző, hogy etnikai identitásukban, származásukat, kultúrájukat tekintve ugyan szlovákok, de magyar nemzeti identitásuk is van, magyar nemzeti érzéseik vannak, életvitelükben a magyarokhoz asszimilálódottnak vallják magukat. Magyarország a hazájuk, de szlovák hagyományokhoz, kultúrához, nyelvhez is kötődnek, mindent megtesznek etnikai kultúrájuk megőrzése érdekében. Szlovákok is, magyarok is, magyarországi szlovákok, attól függ, milyen helyzetben, milyen környezetben tesszük fel a kérdést. A modernizáció és az asszimiláció hatására a hétköznapokban megélt kisebbségi kultúráról már nem beszélhetünk, a mindennapi élet rutinjai a magyarokhoz kapcsolódnak, a hétköznapi életben semmiben sem különböznek a többségi társadalom tagjaitól. Csak van még egy kultúra, még egy nyelv, ami bizonyos alkalmakkor – ünnepi alkalmakkor, falunapokon, rendezvényeken, bálokon – megjelenik, és ilyenkor erősebbnek bizonyul, mint a hétköznapok többségi világa. De ehhez kell egy csoport, legyen az társadalmi szervezet, vagy önkormányzat, amely megmozgatja és előhossa ezt a másik világot.

Az eredmények azt igazolják, hogy a kettős identitás mindenütt jelen van, hogy Csepeli György terminológiájával fogalmazzunk, a természetes identitás szintjén; tehát nem tudatosul feltétlenül. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségek etnikai identitásuk megtartása és kihangsúlyozása mellett magyar nyelvű szocializációjuk hatására elfogadnak bizonyos többségi, magyar szokásokat, ugyanakkor állampolgárságuk, hazaszeretetük, a magyar nemzeti szimbólumokhoz való érzelmi ráhangolódás, az ún. „magas kultúra”, és nem utolsósorban a szülőfaluhoz, szülővároshoz kötődő erős lokális identitás vonalán magyar nemzeti identitással is rendelkeznek. A magyar nemzeti és az etnikai identitás hangsúlyai minden kisebbségnél generációs változásokat mutatnak. A fiatalabbak felé a nemzeti identitás általában erősebb, mint az idősebbeknél, „köszönhetően” a nyelvi és kulturális asszimilációnak. Nyelvhasználatban minden kisebbségnél fellelhető az anyanyelv használata, de ez is jelentős generációs különbségeket mutat. Ugyanakkor mindegyik kisebbség törekszik arra, hogy anyanyelvét valamilyen formában és szinten megőrizze. Ennek eszköze az anyanyelvi iskola, ami a szlovéneket kivéve a többi kisebbségnél megvalósul.

Szlovének:

A magyarországi szlovének az utóbbi 15 évben fokozatosan feladták anyanyelvüket, hagyományos kultúrájukat. A városi kultúra utánzására törekszenek a falvakban is, amely modernizációt és univerzálódást jelent. A szlovén politikai és kulturális szervezetek mindent megtesznek azért, hogy a Szentgotthárd környéki, budapesti, mosonmagyaróvári, szombathelyi és másutt az országban élő szlovének továbbra is megőrizzék anyanyelvüket, hagyományos kultúrájukat. Különböző rendezvények segítségével szorosra fonják kapcsolataikat, hogy megmaradjon bennünk a szlovén nemzetiséghez való tartozás tudata. A különböző külső megnyilvánulási formák (kulturcsoportok, újság, rádió, rendezvények stb.) hozzájárulhatnak a származástudat ébrentartásához, az asszimiláció késleltetéséhez. Az évente megrendezett országos találkozó és nagyobb rendezvények alkalmából meggyőződhetünk róla, hogy a szülőföldtől távolabb élők jobban ragaszkodnak gyökereikhez, anyanyelvükhöz. De gyermekeik asszimilációját már nem tudják megakadályozni, se a szülőföldjükön, se az attól távol élő szlovének.

Általánosan jellemző, hogy szlovén anyanyelvüket már csak a szülők és a nagyszülők használják egymás között a családban, az utcán a szomszédokkal, a rokonokkal, az ismerősökkel beszélgetve. A 20-30 évesek legfeljebb megértik a helyi szlovén nyelvjárást, az iskolás korosztály kizárólag magyarul ért és beszél. Az óvodában és az általános iskolában tanítják a szlovén irodalmi nyelvet, de a gyerekek nyelvtudása alig éri el a megértés szintjét.

A harmadik generáció a felkínált lehetőségek közül maga választja meg és alakítja ki etnikai hovatartozását és identitását. A felsőszőlőnői és rábatótfalui fiataloknak gyakran van lehetőségük anyaországi kapcsolatokra. Ezért kötődésük lehet többes is. Kötődnek szlovén származásukhoz, lokálisan falujukhoz, a magyar hazához és kultúrához, illetve az anyaországhoz, Szlovéniához.

A szlovénséghez való tartozás ma többnyire a szervezett kulturális rendezvényekben manifesztálódik. A Szlovén Szövetség és annak kulturális csoportjai, az egyesületek és a kisebbségi önkormányzatok, médiák ösztönzik a magyarországi szlovéneket anyanyelvük és kultúrájuk megőrzésére, ápolására az anyaországi kapcsolatokra, s ezzel a többes kötődésre.

Az etnikai lét megőrzésének bázisát az első generáció, továbbörökítésének és éltetésének bázisát pedig a második és harmadik generációhoz tartozó „elkötelezettek” jelentik.

A lakosság többségénél a szlovén anyanyelv értékelésében, sajnos, még nem következtek be pozitív változások. Ismeretével a magyarországi szlovének legfeljebb valamelyik kultúrcsoportban szerepelhetnek és kirándulhatnak Szlovéniába. Megélni nem tudnak anyanyelvtudásukkal. Az anyanyelv használatára, a nemzetiségi öntudatra tehát nagy hatással van a gazdasági helyzet. Amíg a magyarországi szlovéneknek nem lesznek közvetlen gazdasági kapcsolataik is Szlovéniával, amíg nem lesz anyanyelvük "kenyérkereső nyelv", addig nemzetiségi öntudatuk, identitásuk is alacsony szinten marad.

Kossics József felsőszőlőki plébánosnak a 19. század elején tett megállapítása – miszerint a szlovének anyanyelvük ismeretével nem lehetnek „sem okosak, sem gazdagok” – a mai napig jellemző erre a magyarországi kisebbségre. Ma, amikor Magyarország és Szlovénia is tagja az Európai Uniónak, a két kis nyelv ismerete teheti a magyarországi szlovéneket „okossá és gazdaggá”. A magyar és a szlovén államfő 2005. novemberi találkozásán ez konkretizálódott abban a felvetésben, hogy létre kell hozni egy szlovén-magyar üzleti tanácsot, valamint egy szlovén-magyar értelmiségi fórumot.

Az asszimilációra hatással volt a mostoha földrajzi környezet is, mely migrációra készítette a Szentgotthárd környékén élő szlovéneket. A más környezet a migrációban résztvevőket ösztönözte asszimilációra, ők pedig hazatérve családtagjaikat és a falubelieket. A migráció (idénymunka) kényszerítette őket először a magyar nyelv elsajátítására. Erre 19. század eleji adatok utalnak. Ekkor kezdődik a Vas megyei kisebbségek magyarosítása is, először az egyház részéről. A magyarországi szlovének sohasem rendelkeztek jelentős értelmiségi réteggel. Néhány pap és tanító próbált tenni valamit az asszimiláció ellen. A magyarországi szlovén települések etnikailag homogének voltak szinte az 1989. évi rendszerváltásig. Zártságukhoz a „vasfüggöny” is hozzájárult. 1948 után politikai okokból telepítettek ki szlovéneket a Hortobágyra. Az 1960 után kezdődött gazdasági migráció következtében az asszimiláció felerősödött.

A Szentgotthárd-Rábatótfaluban és Szombathelyen élő szlovénekre jellemző, hogy asszimilációjuk tipikusan családon belüli, nemzedékek közötti integrációs folyamat, de egy nemzedéken belül is lehet jelentős. Az első generáció nyelvi asszimilációja sohasem tökéletes és befejezett. Az asszimiláció nyelvi, szociális, kulturális téren nem egyenletes. Attól is függ, hogy a házastárs saját nemzetiségű-e vagy nem.

A homogén környezetből elköltözött szlovéneknél a második generáció már a teljes egyenjogúságot tűzi ki célul, s annak eszköze a család hasonlása. Az asszimiláció szakítás is a régivel, konfliktus helyzet az egyénben, a családban, a nemzedékek között. Az országos szlovén találkozókra részt vevők még tudnak szlovénül, egyikük nyilatkozata általánosan jellemző: *„Még mindnyájan tudunk szlovénül, el sem lehet felejteni. Az ember rendesen nem is tud magyarul. Hogyan felejtene el az anyanyelvét.”*

Az 1990. és a 2001. évi népszámlálás adatait összehasonlítva a szlovén nemzetiséghez tartozóknak vallók száma több mint ezerrel (37 %) nőtt. Az asszimilációt ebben az esetben a rendszerváltás után alakult különböző szlovén szervezetek, egyesületek, kulturális csoportok és rendezvények próbálták lassítani.

Általában azonban elmondható, hogy a magyarországi szlovének többsége ma a szlovén kulturális hagyományokhoz és értékekhez kötődik már csak, anyanyelvéhez kevésbé ragaszkodik. A nyelvi asszimiláció jellemzőbb, mint az akkulturáció.

A második világháború óta oktatnak ismét szlovén nyelvet (idegen nyelvként) a Szentgotthárd környéki szlovén iskolákban. Az oktatás nem túl nagy sikerének oka, hogy az irodalmi nyelvet kezdték el oktatni, nem volt átmenet a nyelvjárás és irodalmi nyelv között.

Megvizsgálásra került továbbá az is, hogy meddig volt az anyanyelv az etnokulturális információk átadásának instrumentuma és mely területeken. A szlovén anyanyelv az etnokulturális információk átadásának instrumentuma bizonyos területeken szinte napjainkig. A színhagyomány útján megőrzött népdalokat csak anyanyelven lehet átadni. A ma énekelt szlovén népdalok között találunk 16. századiakat is. A szlovén népi imák között is vannak olyanok, amelyek színhagyomány útján vagy kéziratos formában maradtak fenn évszázadokig. Egyesek belekerültek a nyelvjárásban nyomtatott imakönyvekbe is. Küzmics Miklós 18. századi imakönyvét az idősebben ma is használják.

A kisebbségi anyanyelvhasználat konfliktusok kialakulására adott alkalmat a szlovén kisebbség és a magyar többség között. A 10. században a honfoglaló magyarok a nyugati határvédő sávba

szorították a szlovéneket, s magyar öröket telepítettek az Őrségbe. Nemes-Népi Zakál György a 19. század elején (1818) e történeti eseményre vezeti vissza az őrségi emberek előítéletét a szomszédos szlovénekkal szemben („tót nem ember, kása nem étel”, „Kukuk! kaka Tót! csetse Magyar! Kaka Tót!”) Nemes-Népi Zakál György szerint az őrségiak előítélete a szlovénekkal szemben abból fakad, hogy a 19. elején még erős volt nemzeti öntudatuk és ellenálltak a magyarosításnak: a „Korona alatti Nemzetek közt egy Sem olly meg átolkodott a' maga nyelve es Természete mellett mint a' Tót, a'ki Magyar Korona alatt lévén, vagy Soha nem is tanullya meg a' Magyar nyelvet, vagy ha tud is Magyarul, nem szóll, mig nem fenyegettetik."

A szlovének részéről az anyanyelvhez való ragaszkodás, a nyelv megőrzése - ellenállás, védekezés mechanizmusát jelenti. 1946. március 18-23. között összeírták az országban élő nemzetiségi lakosokat. A Szentgotthárd környéki szlovének magyar nemzetiségűnek, de szlovén anyanyelvűnek vallották magukat. Szülőföldjükhöz ragaszkodva, félve a kitelepítéstől döntöttek a kettős identitás mellett. A Szabad Népből megjelent hírek is hatással voltak erre a döntésre: "Ha valaki szlovénnek vallja magát, akkor számolni kell neki a kényszer-kitelepítéssel, átadják őket a jugoszlávoknak ... Ha magyarnak vallja magát, akkor végleges elmagyarosításnak néz elébe egész családjá".

Összehasonlító eredmények

A kettős identitásról alkotott hipotézis igazolódni látszik tehát mindegyik vizsgált kisebbségnél, de ez kisebbségenként eltérő módon és mértékben érvényesül. Az önkormányzatok mindegyik kisebbségnél jelentős identitáserősítő szerepet töltenek be, amire ráépül a kultúra megőrzésének elkötelezett szándéka. Mivel a nyelvi asszimiláció olymértékben van jelen mindenütt, hogy az etnikai identitásban lassan mindenütt jelentőségét veszti. Ezt pótolja a kultúra területén a népi hagyományok őrzésében és ápolásában manifesztálódó etnikai identitás. Bebizonyosodott, hogy az identitásörzésnek ez a formája minden generációban, de leginkább a legfiatalabbaknál vehető számításba; esetükben a hagyományok már csak a színpadon előadva élhetők meg; a nyelvtanulás, és a múltra való emlékezés pedig a nemzeti iskolákban – már ahol van, iskolai tananyagká vált. A harmadik generáció ezen kívül az etnikai identitást a származás emlékének ápolásával éli meg.

Azt tapasztaltuk, hogy a kettős identitás konstrukciója a tényszerűen tapasztalható asszimiláció és a nemzeti szocializáció ellenére az etnikai identitás fontossága felé billen el. A fiatalabb generációknál ez az identitás új táptalajon új gyökereket hajtva igyekszik szervesülni.

A kutatások során bebizonyosodott, hogy a kisebbségek identitásának alapstruktúráját a kultúrában mélyen gyökerező, és a csoporttagsághoz szükséges nélkülözhetetlen érzelmi kötődést biztosító etnikai identitás alkotja. A kultúrára való hivatkozás mellett azonban feltétlenül meg kell említeni azt a tényt, hogy a kisebbségek leginkább származások és a szerbeknél vallásuk alapján tartják magukat kisebbségnek, ugyanis a hétköznapiakban megélt kisebbségi kultúra már nem létezik egyik kisebbségnél sem. Ennek oka a modernizáció és az asszimiláció. A kisebbségi kultúra áthagyományozódott elemei, szokásai elsősorban az ünnepi dimenzióban élnek tovább, de ez sem a mindennapi életben jut kifejezésre. Az ünnepi szokások dramatizáltak, megkoreografáltak, áthangszerelt formában a színpadon élnek tovább falunapok, helyi, regionális és országos nemzetiségi találkozók, gálák.

Nyelvhasználati szokásaikat tekintve mindegyik kisebbségnél az idősebb generációk esetében beszélhetünk az anyanyelv használatának majdnem tökéletes és általános szintjéről. Esetükben is megjelenik azonban a kódváltás. A fiatalabbak reflexnyelve a magyar még akkor is, ha akár az anyanyelvi teljesség szintig is beszélnek a kisebbségi nyelvet. Ez annak tulajdonítható, hogy a többségi magyar nyelvi közegben korlátozott a kisebbségi nyelv használatának lehetősége.

Az asszimilációnak mind az öt kisebbség áldozatul esett, bár asszimilációs folyamatukat Milton Gordonra hivatkozva még mindig nem tekinthetjük befejezettnek. Még mindig vannak anyanyelvhasználók, kultúrát hordozók és átörökítők, ha ez a kultúrahordozás és kultúra megélés jelentős mértékben meg is változott. Ennek ellenére a kisebbségek idősebbjei szerint ki fognak halni Magyarországon.

A kisebbségek kettős identitását vallásuk is döntően meghatározza. A vizsgált településeken a németek, szlovákok, horvátok, szlovének katolikusok, a szerbek a görög keleti vallás hívei. A magyar katolikus többséghez való asszimilálódást a katolikus vallás is elősegítette, míg a szerbeknél a vallás a mai napig jelentős elkülönülési, és elkülönítési tényező. A szerbek esetében a legerősebben kötő

összetartó elem a vallás. A vallás inkorporálja magába a nyelvet, amely a többségi magyar nyelvi környezetben az erőteljes nyelvi asszimiláció és magyar nyelvhasználat miatt önmagában talán nem lenne képes identitáslemként megjelenni. A tradíciók, szokások elsősorban ugyancsak a valláshoz kapcsolódnak, s bár a szerbek esetében is megfigyelhető a kultúra felvonulása a színpadra, a vallási ünnepek ezeket a mindennapi életben is mozgósítják.